

Веселинка Т. Лаброска¹*Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје**Институт за македонски јазик**„Крсте Мисирков“, Скопје***Катица А. Трајкова***Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје**Институт за македонски јазик**„Крсте Мисирков“, Скопје*

НАЗИВИТЕ ЗА *ТЕМЈАНУШКА* ВО МАКЕДОНСКИОТ СТАНДАРДЕН И ДИЈАЛЕКТЕН ЈАЗИК

Во трудот се прави анализа на називите за *темјанушка* што се појавуваат во македонскиот стандарден јазик и во дијалектите. По краткиот вовед за значењето на растенијата и нивното посебно место во културата и традицијата на секој народ, се дава опис на изгледот на растението темјанушка според ботаничките речници и според македонските толковни речници. Потоа се презентираат сите називи за ова растение што се сретнуваат на целата македонска дијалектна територија. Се дава дистрибуцијата на одделните називи според населените места во коишто се сретнуваат, и наративно и со дијалектна карта. На крајот се дава и етимологија на називите за *темјанушка*.

Клучни зборови: македонски јазик, називи за *темјанушка*, семантика, дијалекти, етимологија.

Човекот, живејќи во хармонија со природата, отсекогаш се стремел да го сфати и да го објасни опкружувањето, да ги сфати законитостите на природата. Низ животниот развој тој забележал дека билките, растенијата се јавуваат во одреден период од годината и на одредени места. Со текот на времето утврдил кои растенија може да се јадат, односно кои се корисни, а кои штетни, кои имаат лековити својства, а кои се отровни. Овие својства на растенијата придонеле тој да создаде различен однос кон нив. На пр. кон некои се однесувал како кон нешто со натприродна моќ, магиско или како кон нешто божествено. Токму заради тие својства, некои растенија ги сметал

¹ labroska_v@yahoo.com, katicatrajkova@yahoo.com

за свети², ги доведувал во врска со божествата и со митските суштества, со празниците, а на некои растенија им припишувал човечки особини. Се смета дека верувањето во магиските и лековитите својства на растенијата е старо колку и цивилизацијата (ВРАЖИНОВСКИ 2002: 139–143; БИБЛЕЙСКИ РЕЧНИК 1995: 138–139; 464–465). Верувањето во чудотворната моќ на растенијата, односно билките е присутно кај сите народи и е одразено во сите религии. Според народното верување, ниту едно растение не е создадено од Бога без потреба, па оние што не служат за храна имаат лековити и заштитни својства. Лековитите билки заземаат важно место во народната медицина, во традицијата пренесувана од колено на колено во голем број пишани извори и усно пренесени упатства и совети. Тие стануваат првите лекови, а хербалната медицина преку вековното народно искуство на исцелување и фитотерапија станува основен метод на лекување болести од различна етиологија. Пренесувањето на фитотерапевтските искуства подоцна се вршело преку таканаречените лекарственици (лечебници), а луѓето што се занимавале со лечење и правење разни чаеви, мелами, масти, апчиња и слично, биле добро упатени и обучени да се занимаваат со подготвување различни видови лекарства и со лечење што се потврдува преку присуството на големиот број називи на растенија (ГУШЕВСКА 2006: 315).

Растенијата се среќаваат и во обредно-обичајна практика³. На пр. дрвјата се користат во обредно-магиските дејства, особено родните овошни дрвја, на пр. за Божик се врзувала слама на овошните дрвја за да раѓаат, а оние коишто не носеле плод се заплашувале со сечење. Некои билки се позастапени во обредите од животниот циклус, во родилната, свадбената и во погребната обредно-обичајна практика. Застапеноста на растителниот свет во обредите од пролетниот циклус е со цел да се осигури здравје за луѓето и животните, односно плодност на растенијата, животните, човекот. Некои билки се користеле како заштита од уроци, други во љубовната магија итн. За овие својства на билките има богата фолклористичка литература.

Лексичката група називи на билки е мошне богат и стар лексички слој во словенските јазици и во лингвистичката литература се смета за особено значаен за изучување на историјата на јазикот, особено на планот на семантиката и зборообразувањето.

Научната ботаника има меѓународни латински називи за сите растенија и нивните семејства, задача што првично ја реализирал Карл фон Лине од Шведска во 18 век, и тој се смета за татко на таксономијата.

² На пр. за Египќаните лотусот е свето растение, за Грците тоа е смоквата, миртата е света за Римјаните.

³ Билките се береле обично ноќе или рано наутро пред изгрејсонце на определени празници: Ѓурѓовден, Еремија, Лазарица, Врбица, Спасовден, Духовден, Иванден и др. Според некои верувања, за време на некои празници ѕвездите сами слегуваат на земјата и тогаш билките стануваат лековити (Вражиновски 2006: 56, 58).

Во рамките на македонската национална номенклатура, во МАНУ во Билтенот на Проектот *Македонска научна и стручна терминологија*, досега се излезени две свески посветени на оваа проблематика подготвени од акад. Ристо Лозановски, *Терминологија од областа на плевелните растенија*⁴ и *Терминологија од областа на нивските, градинарските и фуражните растенија*⁵, каде што термините се прикажани по азбучен ред на македонски стандарден јазик, со кратко објаснување, потоа е даден латинскиот назив, а по него истиот термин е даден и на други јазици (српски, хрватски, англиски, француски, германски и руски).

Меѓутоа, познато е дека секој народ има имиња на растенија карактеристични за својот народен јазик, што се должи на разновидноста на растителниот свет, а различни растенија се среќаваат во различни географски области. Македонија во тој поглед е доста богата со народни имиња на растенија. Голем број македонски народни имиња на растенија се наоѓаат во бугарски и српски публикации (Ахтаров, Апостолов, Симоновиќ, в. Литература) во кои се наведени местата каде што се среќаваат. Народните називи на растенијата имаат извонредна лингвистичка и културолошка вредност, бидејќи за терминологијата од областа на флората претставуваат изворен материјал, но понекогаш не и за целосно решавање на проблемот околу терминот. Народната номенклатура понекогаш бележи повеќе синоними за еден вид што ја усложнуваат идентификацијата на одделни таксони. Од друга страна, различни растенија се именуваат со хомоними, односно со идентични називи, што уште повеќе ја компликува работата. Има и случаи во народните говори кога за многу родови и видови нема утврдени народни називи (ЛОЗАНОВСКИ 1998: 4). Токму затоа лингвистичката обработка на називите на билките е прилично компликувана и комплексна задача.

Народните називи на флората имаат значајно место и во дијалектолошките истражувања. Во Прашалникот за испитување на македонските дијалекти⁶ од проектот *Македонски дијалектен атлас*, седумнаесеттата глава е насловена како *Растителност* и содржи 250 прашања тематски изделени. Ова богато семантичко поле претставува солидна основа за проучување на флората во македонските дијалекти, како од лексички и зборообразувачки аспект, така и од семантички аспект. Тука пред сè мислиме на објавените трудови на колешката Маријана Киш⁷ која

⁴ *Македонска терминологија* бр. 83–84. 1994. Скопје: МАНУ.

⁵ *Македонска терминологија* бр. 101. 1998. Скопје: МАНУ.

⁶ Видоески Б. 2000. *Прашалник за собирање материјал за македонскиот дијалектен атлас, Македонски дијалектен атлас I*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

⁷ Види во: Киш М. 1996. *Дијалектната лексика од областа на растителниот свет*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“; Киш М. 2010. *Лексички, зборообразувачки и морфотактички особености на македонските дијалекти*, Посебни изданија, кн. 69.

со голема љубов и посветеност неуморно работеше на ова поле, а секако како најнов научен труд треба да ја посочиме докторската дисертација на колешката Александра Гецовска посветена на називите на лековитите растенија во македонскиот јазик⁸.

Темата на овој прилог се називите на *темјанушка* во македонските дијалекти стремејќи се да го потврдиме погоре кажаното дека растенијата во народната традиција имаат поголем фонд на номинациски единици.

Темјанушката е повеќегодишно мало зелјесто градинарско или шумско растение (*Viola*) од фамилијата *Violaceae*, која брои околу 800 видови. Цветовите на ова растение имаат интересна градба и боја, поради што многу видови се одгледуваат како украсни. Името на родот укажува на тоа дека најчеста боја на листовите на цветот е виолетовата, но се среќаваат и различни нијанси на жолта или розова боја, како и бела боја.

Ова растение, како именка од среден род во формата *ia* (?) е забележано во Супрасалскиот зборник⁹, ракопис од 11 век, во пр. [ip7k7 i Ya i in7 cv5t7 rastit7 Supr 495,16, на коешто одговара грчката паралела *tà ĭa* со значење *темјанушка*. Во статијата на Драгин, посветена на туѓите називи на растенијата во списите од старословенскиот канон (ДРАГИН 2014: 13–38) за ова растение е забележано дека овој единичен пример всушност покажува дека „преведувачот на текстот, судејќи според наведената ситуација, очигледно имал проблем за оваа билка да најде соодветен збор во старословенскиот јазик. Имено, тој несомнено знаел дека се работи за вид на цвеќе, но додека грчкото *ródon ружа* го заменил со [ip7k7, називот на темјанушката го оставил без словенски еквивалент“ (прев. е на авторите). Понатаму авторката наведува дека од грчката именка *ĭon* (<*Fion) е изведен латинскиот назив за овој род, *violaria*, кој во скратениот облик *viola* ќе послужи како основа за именување на оваа билка во многу индоевропски

Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

⁸ <chrome-extension://efaidnbmninnibpcapjpcglclefindmkaj/https://flf.ukim.mk/wp-content/uploads/%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%B0-%D0%93%D0%B5%D1%86%D0%BE%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B0-%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D1%82%D1%80%D1%83%D0%B4-%D0%95%D0%A2%D0%98%D0%9C%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%A8%D0%9A%D0%90-%D0%90%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%98%D0%97%D0%90-%D0%9D%D0%90-%D0%9D%D0%90%D0%97%D0%98%D0%92%D0%98%D0%A2%D0%95-%D0%9D%D0%90-%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%A2%D0%98-%D0%A0%D0%90%D0%A1%D0%A2%D0%95%D0%9D%D0%98%D0%88%D0%90-%D0%92%D0%9E-%D0%9C%D0%90%D0%9A%D0%95%D0%94%D0%9E%D0%9D%D0%A1%D0%9A%D0%98%D0%9E%D0%A2-%D0%88%D0%90%D0%97%D0%98%D0%9A.pdf>

⁹ Според: *Старославянский словарь (по рукописям X-XI веков)*, Славянский институт Академии наук Чешской республики, Институт славяноведения и балканистики Российской академии наук, Э. Благова, Р. М. Цейтлин, С. Геродес и др., под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой, Москва: Русский язык 1994, стр. 245.

јазици. Оваа основа навлегла и во српскиот јазик, каде што Караџиќ покрај формата *темјанушка* (*љубичица*) ја бележи и именката *вијола* (ДРАГИН 2014: 26).

Лексемата *темјанушка* во *Толковниот речник на македонскиот јазик* (TRMJ VI: 45) е забележана со две значења: 1. Полско цвеќе со виолетови или бели мирисливи цветови; синоличка; *Viola odorata* и 2. Градинарско цвеќе со покрупни цветови во различна боја, кои не мирисаат; *Viola altaica*.

Освен под називот *темјанушка*, истово растение во македонскиот стандарден јазик е познато уште со два назива: *љубичица* и *синоличка*. Кога ќе отвориме во TRMJ кај овие називи се упатува на називот *темјанушка* како основна лексема за именување на ова цвеќе. Па така кај називот *љубичица*, пишува: „Шумско и полско цвеќе со темновиолетови или бели цветови, со пријатен мирис; *Viola odorata*. спореди: темјанушка. *Шумска љубичица. Питома љубичица. Бела љубичица.*“ (TRMJ III: 72). Кај називот *синоличка* го сретнуваме следново толкување: „Планинска темјанушка. *Viola.*“ (TRMJ V: 378).

Ова растение, според терминолошкиот речник на МАНУ е од типот на плевели и во *Терминологијата од областа на плевелните растенија* темјанушката е класифицирана со четири називи: под ред. бр. T-13, темјанушка, *Viola L.*; под ред. бр. T-14 темјанушка, китајбејлова, *Viola kitaibeiliana Roem. et Schutt.*; под ред. бр. T-16, темјанушка, полска, *Viola arvensis Murr.*; и под ред. бр. T-17, темјанушка, трбојна, *Viola tricolor L.*

Во нашите истражувања за темјанушката сретнавме уште два вида, кои се специфични за ова подрачје, а кои сакаме во оваа прилика да ги споменеме. Тоа се *алшарската темјанушка* и *виола арсеника*, како и хибридниот настанат со вкрстување помеѓу нив, *Viola X halacsyana (V. allchariensis X V. arsenica)*. Имено, локалитетот Мајдан (Алшар) и поширокото подрачје е препознаен како важно растително подрачје на национално ниво поради присуството на неколку стеноендемични видови на овој простор, помеѓу кои и двата локални ендемити темјанушки – *Viola allschariensis* и *Viola arsenica*. Овие видови се прогласени како споменици на природата со посебна одлука во 2003 година, според Законот за заштита на природните реткости од 1973 година¹⁰. Овие два вида темјанушки за првпат биле опишани од австрискиот ботаничар Гунтер Бек во 1894 година¹¹. Алшарската темјанушка послужила и како пример за изработка на поштенка марка, па така во 2003 година, Бирото за филателија при Македонска пошта, издаде поштенска марка со овој вид темјанушка.

Според ДЕРВЕНЦИ (1977: 176), темјанушката се сретнува во шуми, полиња, меѓу огради и во сенки. Таа е обично повеќегодишно растение високо до 15 см со зелесто стебло и срцевидни листови. Од пазувите на

¹⁰ chrome-extension://efaidnbmninnibpcjpcglclefindmkaj/https://www.moep.gov.mk/wp-content/uploads/2014/12/Petti-nacionalen-izvestaj_MK_designed.pdf, пристапено на 10. 10. 2024 година

¹¹ *Mumot i vistinata za alshar i lorandumot*, chrome-extension://efaidnbmninnibpcjpcglclefindmkaj/https://eprints.ugd.edu.mk/27140/1/Ekonomski%20meditacii%20Boev.pdf, пристапено на 3.4.2025.

листовите се развиваат убави виолетови цветови кои многу пријатно мирисаат преку цела пролет и лето сè до есен. Имаат дебел и разгранет корен. Цветовите се наоѓаат на долги цветни рачки и имаат пет ливчиња, четири помали, а петтото поголемо. Од растението се собираат цветовите и коренот. Цветовите се користат за подготовка на чаеви, за лекување на заушки и за многу други здравствени проблеми.

Сега да видиме каков материјал за *темјанушка* нуди Картотеката на *Македонскиот дијалектен атлас*. Во главата за растенија под број XVII од Прашалникот за МДА (ВИДОЕСКИ 2000: 156), како одговор на прашањето 141а се добиени називите за *темјанушката*. Кога ќе се сирне во ова снопче дијалектен материјал, иако навидум изгледа едноставно, откриваме цело богатство од информации за именувањето на ова цвеќе на македонската дијалектна територија. Она што треба најпрво да се истакне е дека во најголемиот дел од дијалектите се употребува називот *темјанушка* за именување на ова цвеќе. Се разбира дека има различни фонетски варијанти на овој назив, но сите се изведени од основата *темјан*. Во најмногу пунктови е регистриран основниот назив *темјанушка* (со или без редукција на првиот вокал и со различен акцент што не го зедовме предвид во нашиот опис), како и варијантата *теменушка*. Тоа се следните пунктови:

темјанушка – Жидилово (1), Маврово (57), Волино (87), Ботун (88), Лескоец (101), Стејне (102), Претор (107), Царев Двор (108), Никодин (177), Прилепец (180), Дуње (183, грозје, мириса на темјан), Конопиште (192), Барово (193), Клисуре (198), Мирафци (199), Пирава (205), Конче (221), Љуботен (227), Лезово (234), Спанчево (235), Градче (240), Саса (246), Каменица (247), Калиманци (248), Лаки (250), Киселица (253), Негован (307), Тушин (325), С’ботско (326), Црнешево (328), Луковец (337), Струпино (342), Г. Пожарско (343), Зеленич, (352), Г. Котари (356), Тиолишта (362), Марковени (367; *мириши алис кај темјан*), В’мбел (377), Шулин (389), Граждено (390);

теменушка – Концко (200), Стојаково (201), Фурка (203), Николич (206), Дојран (207), Костурино (208), Ново Село (210), Габрово (211), Смоларе (213), Робово (216), Подареш (219), Вељуса (220), Дедино (225), Радовиш (226), Никоман (228), Соколарци (235а), Припечани (239), Виница (242), Г. Белица (267а), Савек (294), Муртилово (311), Патарос (313), Крецово (314), Амбар Кој (315; и *тиминуга*), Градобор (316), Гуменца (323), Саракиново (339), Ранци (347), Липинци (348а), Емборе (349).

Во помал број пунктови во источниот дел од македонската дијалектна територија е забележан називот *теме(ја)нуга* – Стинек (214), Нивичино (218), Дукарино (222), Долни Балван (229), Богословец (233), Блатец (249), Тработевиште (255), Ст. Истевник (256), Банско (276). Само во еден пункт регистриравме назив *темјан*, а тоа е во селото Пустец (386а), малопреспански говор во Р Албанија и еден пункт со називот *тимјанка* во селото Чеган (341) Воденско.

Од овој преглед на пунктовите може да се заклучи дека називот *темјанушка* е распространет во цела западна и југоисточна Македонија, вклучувајќи го речиси целиот простор на егејските говори. Само во пунктот Путурос (127) имаме информација дека со овој назив се именува вид на лоза, а не цвеќе. (Темјаниката е стара питома сорта на винова лоза, со посебен вкус и мирис, а кога гроздот е зрел, мирисот се чувствува на неколку метри).

Исклучок прават неколку пункта со специфични називи:

менекче во селото Голем Папрадник (72) Дебарско; *миники'е* (*миники'анта*) во солунските села Сухо (305) и Висока (306); *силинец* – Горенци (361) и *силинице* – Езерец (369) – две костурски села; *синуличка* во битолското село Драгош (117) и *синулички* (множинска форма) во леринското село Буф (357) и *см'илен/смил'ено* во корчанското село Бобошница (391).

Што се однесува до називот *љубичица*, тој е доминантен во нашите северни говори, со тоа што навлегува и во западните говори. Таму каде што има двојни форми, има и коментари од информаторите од типот: „*темјанушка* постаро, *љубичица* поново“ или „има разлика“. Вакви села се: Жидилово (1), Псача (9), Мл. Нагоричане (19), Превод (31), Теарце (43), Богомила (176; постаро и поново), *темјанушка*, *л'убичица* (ново) Струга (85), Тројаци (178; првото без мирис, второто со мирис).

Компактен ареал со *љубичица* прават следниве пунктови: Дурачка Река (3), Габер (3), Луке (5), Огут (6), Ранковце (8), Кратово (10), Страцин (13), Ш. Рударе (15), Жегљане (17), Ключовце (22), Думановце (23), Романовце (24), Орашец (25), Црешево (36), Љубанце (37), Бардовци (38), Белимбегово (33), Жеровница (58), Подлес (184), Градско (185), Праведник (186), Витолишта (187), Старавина (190), Рожден (191), Ваташа (194), Штип (230), Древено (238), Мачово (257; и *љуб'иче*), Пехчево (260).

Овде ќе ги надоврземе и пунктовите каде што називот се изговара само со смекнато /л'/:

л'убичица – Кратово (10), Бујковци (24а), Кнежје (30), Дивле (32), Кучково (39), Вратница (40), Лешок (41), Брезно (42), Сараќинце (46), Тумчевиште (49), Ростуше (60), Галичник (61), Г. Косоврасти (64), Баништа (65), Дебар (66; паралелно и *сина л'убичица*), Гари (68), Џешиште (73), Модрич (75), Луково (78), 'Ржаново (79), Боровец (80), (*сина л'убичица*), Вевчани (81), Ресен (109), Леска (386).

Во пунктовите Шлегово (10), Судик (232), Лесново (237), имаме интересна дем. форма *љ'уб'ичичка* (форма со зборообразувачки формант за изразување на емотивен однос добиен од -ица + -ка> -ицка> -ичка), а во Д. Стубол (12) и Злетово (236) имаме *л'убичка*, односно *л'уб'иче* во Берово (261).

Во неколку охридски и преспански села е регистриран називот *манушајка* во Арвати (106), односно *мануш'ајк'е* во Глобочени (385), а

во Трпејца (99) се среќава *манушајке* со забелешка ‘пролетна љубичица’ и *ѓупско манушајке* со забелешка ‘есенска љубичица’. Во пунктот Љубаништа (100) паралелно со називот *манушеке/манушаке*, со забелешка дека тоа е албански, се јавуваат и *темјанушка* и *љубичица*, исто така со забелешка дека последниов назив на цвеќето е карактеристичен за помладите говорители. Во овој пункт собирачот на дијалектен материјал забележал уште еден назив за ова цвеќе – *црно око*.

Во Толковниот речник на македонскиот јазик (ТРМЈ III: 610) под заглавниот збор оче² како второ објаснување стои дека се употребува во ботаниката и упатува на темјанушка, синоличка. И Колосова¹² во статијата посветена на темјанушката наведува дека некои именувања на ова цвеќе се мотивирани од изгледот. Така на пример за *Viola tricolor* се појавиле неколку називи кои во основата ја имаат именката *око* поради светлата дамка, односно точка што личи на око во средината на темновиолетовиот цвет, сп.: *дикино око* во срп., *диви очета* во буг., а потоа ги наведува дијалектните форми во руската јазична средина: *сорочьи глазки*, *веселые глазки*, *анютины глазки*, *анютины глазки*, *ан’утины гла́ски*.

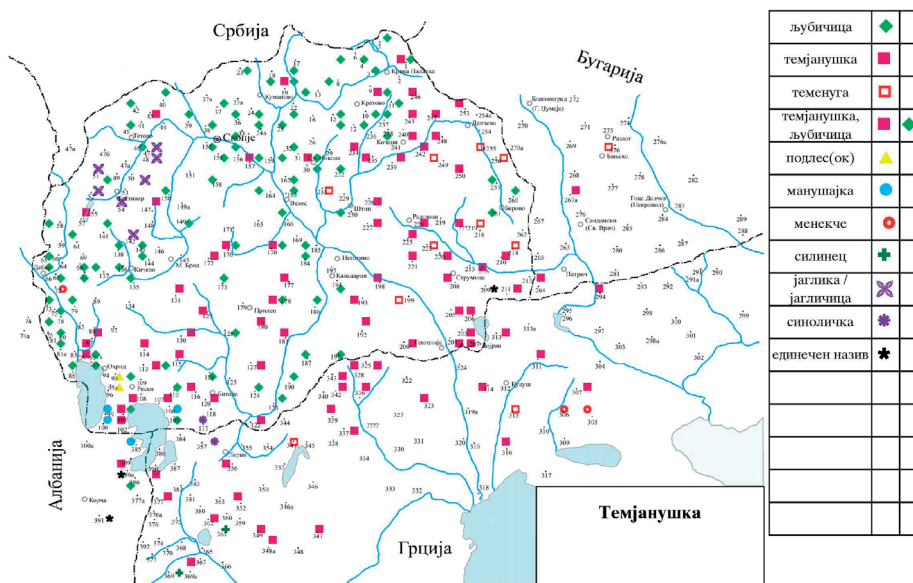
Забележани се интересни називи во охридските села: во Рамне (95) имаме назив *подлесок*, а во Коњско (95а) и Пештани среќаваме *подлес*.

Називот *кај’унка* во Муртино (209) можеби е погрешен одговор и асоцијација на друг вид цвеќе.

Именувања на ова цвеќе со фонетски и зборообразувачки варијанти на називот *јаглика* има во следниве пунктови: *јегличица* – Милетино (47), Челопек (48); *ја(а)гличица* – (за љубичицата) – Волковија (50), Пожаране (51), Куново (54); *јаглика* – Печково (52); *јоглика* – Букојчани (142).

За да се види убаво распространетоста на различните називи за ова цвеќе, изработивме и карта со дистрибуција на сите дијалектни називи што се наведени погоре. На картата не се претставени фонетските и делумно зборообразувачките варијанти, што пак се дадени во деталниот преглед погоре во текстот. Под единечен назив ги означивме називите *кај’унка*, *темјан* и *смилен*. Појавувањата на двојни форми исто така не се означени секаде, туку само таму каде што се појавуваат паралелно *темјанушка* и *љубичица* како најфреквентни називи.

¹² Валерия КОЛОСОВА, *ИВАН-ДА-МАРЬЯ*, достапно на: chrome-extension://efaidnbmninnibpcapjpcglefindmkaj/https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Ivan%20da%20Mariia.pdf, посетено на 4.4.2025.

Сега ќе се осврнеме на етимологијата на сите регистрирани називи за ова цвеќе. Според информаторите најстар и автентичен македонски назив е именувањето *темјанушка*. Потеклото на називот *темјанушка* е од грчкото *темјан*. Се работи за грчкиот збор *θημίανα* (апстрактум од *θημίαω* „запалува мирисливи дрвца“) (SKOK III: 441), што е всушност основниот назив за дрвцето *темјан*, коешто го има во сите балкански јазици и коешто се гори за да рашири убав мирис во православната религија.

Втор по фреквенција е називот *љубичица*, за којшто информаторите даваат коментар дека е понов од називот *темјанушка*. Потеклото на називот *љубичица* е од прасловенската и сесловенската придавка **ljuby gen. ljubwe* ‘αγάπη’ (SKOK II: 338). Како назив на различни билки (винова лоза, билка *Viola* и др.) се сретнува во сите јужнословенски јазици во различни фонетски варијанти.

Во еден компактен ареал во северозападна Македонија цвеќето *Viola* се именува со називот *јаглика*, кој во другиот дел од македонската дијалектна територија означува друг вид цвеќе, односно *Primula officinalis*. За етимологијата на називот *јаглика* (со фонетските и зборообразувачките варијанти *јаглика*, *јоглика*, *јегличица*, *ја(а)гличица*) се даваат различни толкувања. Скок дава само претпоставки дека се работи за прасловенски збор во којшто се вкрстиле основите на *јагода* (прсл. **agoda*) и *игла* (прсл. **jъgъla*) (SKOK II: 745).

Според БЕР, иако има и толкување дека називот *јаглика* може да се поврзе со грчкото *ἀγλικος* ‘горчлив’, поверојатно е толкувањето дека се

работи за псл. *jagъla 'зрно' што можеби е во врска со *јагода*. Е позајмено и во ром. *aglică* и во алб. *aguliçe* (БЕР II: 6–7).

Сној го изведува називот од псл. *jъgъliщъ, но повторно вкрстено со основата на *игла* *jъgъla (SNOJ 2009: 238), а за ова вкрстување сведочат и дијалектните форми (дел со почетно *ja-/je-*, а дел со почетно *и-*). Сној истакнува дека е нејасна врската со лексемата *игла*, но ние би рекле дека е јасна, ако се земе предвид изгледот на растението *Primula officinalis*, кое што има три или четири ливчиња во вид на игли, кои кога ќе распутат даваат розов или жолт цвет. Дека именувањата за еден цвет можат да го прошират своето семантичко поле, па да именуваат повеќе различни цветови, е ситуација вообичаена за дијалектите.

Називот *подлес(ок)* има релативно просирна етимологија. Се работи за именка добиена од придавката *подлесков* изведена од префиксот/предлогот *под-* и именката *леска* 'храст што раѓа лешници' (БЕР V: 452). Се сретнува во пунктовите во Охридско, како бессуфиксно образување (*подлес*), односно со суфиксот *-ок* (*подлесок*).

Називот *силинец/силинце* е регистриран во две костурски села. Според БЕР, каде што е забележен токму македонскиот назив *силина* од Бобошчица (силинци 'раст. *Viola silvatica*'), има нејасна етимологија (БЕР VI: 648). Кај Скок најдовме толкување на именувањето *сиљ* ('*biljka zob*', *siljevina* »*peucedanum ceruaria*«), што е назив за друго растение и на македонска територија е познато со формата *сил*. Скок го поврзува со фр. *sermontain* < лат. *sili montanum* »*Rosskümmel*« (SKOK III: 235). Според нас, македонскиот назив за ова растение *Viola* е преплетен со називот за растението *Peucedanum ceruaria*, а во основата на двете именувања лежи именката *сила* која потекнува од индоевропскиот корен **sēi-*, кој означува работа со рака 'испружува, напнува, фрла'. Истиот корен го има и во *сее* и во *семе* (SKOK 3: 234; ESJS 2008: 816–817).

Називот *манушајка* е фонетска адаптација на албанскиот назив *manushaqe*, кој на албански го означува истото цвеќе *Viola*¹³.

Називот *менекче* е турска заемка. Добиеен е од перс. *benefše* преку турското *menekşe* со значење 'љубичица' од ботаничката терминологија. Го има и во другите балкански јазици: ром. *micşinea*, буг. *менекше*, алб. *menekshe*, грч. *μενεζές* (SKOK II: 404; БЕР III: 736).

Називот *смилен* што се среќава само во Бобошчица е добиен како назив на темјанушка (*Viola*), иако во македонскиот јазик со именувањето *смил* (овде проширен со суфиксот *-ен*) се означува растението *Helichrysum arenarium*. Според Љ. Станковска во основата на називот *смил* е префиксирана придавка (од префиксот *с-* + придавката *мил* од псл. **miľъ* (СТАНКОВСКА 1992: 254). Според БЕР основата е псл. дијалектна форма **smilъ* – сродно со литв. *smaile* 'игла' *smailas* 'остар', *smailus* со исто

¹³ <https://fjalori.shkenca.org/>, посетено на 2.2.2025.

значење од индоевропскиот корен *smeiljo-s ‘што има остри листови’ (БЕР VII: 178–180).

Називот **синоличка** според нас е оригинално македонско именување. Се работи за сложенка добиена од придавката **син** (модар) и именката **лице**. Освен како назив на цвеќето **темјанушка**, **Синоличка** во Македонија претставува и женско лично име. Именката **син** е од по потекло од псл. *sin’ъ (модар), кое се развило од ие. корен *sk’eih₂ ‘светка, блескоти’ од кој е изведен и псл. глагол *sъjati, *sinoti (сјае, светне) (SNOJ 2009: 656). Именката **лице** е од псл. *licě добиено од *likō, изведено од ие. основа *lik- што се чува во грчкото alínkios ‘сличен’ (SNOJ 2009: 355).

Називот **качунка** во основата го има глаголот **качи**, **качува** како издигнување од пониско на повисоко. Во нашиот материјал се јавува како единечен назив за **темјанушка** во пунктот Муртино во Струмичко. Повторно се работи за пренесување на називот од едно на друго растение, бидејќи **качунка** во македонскиот јазик не означува *Viola*, туку *Crocus sativus* или *Crocus cvijicii* (цвијикева качунка, ендемски вид што се среќава само на Галичица). По потекло овој назив претставува јужнословенски регионализам од прасловенскиот период што може да се поврзе со ствгерм. hahān ‘виси’, англ. **hang** – исто. Изгледот на цвеќето **качунка** кое е како закачено, обесено над снегот во рана пролет, го потврдува ова наше толкување. Поврзувањето на овој назив со именувањето **кача** ‘вид змија’ не е многу веројатно (ЕССЯ 1983: 108). Суфиксот **-унка**, специфичен во македонскиот јазик и не многу продуктивен денес, може да се забележи во повеќе именски образувања **мешунка**, **ластунка**, **муцунка**, **пачунка**, **турунка**, **цилунка**, **чапунка** (од кои три се ботанички називи).

Дека темјанушката била со векови дел од нашата култура и традиција сведочат песните во кои таа се споменува. Во прилог наведуваме две песни од Зборникот на Миладиновци:

Лазарски от Кукуш

Лудо идет от гората,
Младо идет от гората,
В р'це носе до две китка,
До две китка теменушки.
Стретба иде ке го стрете,
Ке го стрете мала мома,
Малка мома бела Неда.
Та му веле и говоре:
„Дај ми лудо, дај ми младо,
Таја китка теменушка!“
Лудо веле и говоре:
„Мори моме, малко моме!

Китка давам, мома земам.“

„Море лудо, лудо младо!

Китката је до пладнина,

А момата до жив живот.“

Песна

616.

Девојко, девојко, убава девојко!

Летна перенуга, зимна теменушка!

Што си расцфтила рано прет Велигден,

о прет Велигден, велика недеља?

Темјанушката е дел и од современата македонска литература, а за тоа сведочи фактот што латинскиот назив на нашиот ендемски вид на темјанушка бил инспирација за именување на цела монографија од страна на академик Влада Урошевиќ, чијашто книга се вика *Viola arsenica*, белешки за поезијата¹⁴.

Многубројните називи за цвеќето *темјанушка* што ги претставивме во погорниот текст се одраз на состојбата на терен на македонската дијалектна територија, а тоа е дека говорителите често имаат и повеќе називи за едно цвеќе, од една страна, но понекаде еден назив за повеќе цвеќиња. Како што видовме цвеќето *Viola* има и повеќе ендемски видови на нашата територија што, пак во одделни региони добиле свои специфични именувања. Тоа ја усложува работата на самиот истражувач на терен, којшто во некои ситуации не може да најде соодветен начин да го добие вистинскиот одговор за дадено прашање или пак добива повеќе одговори. Оттука, секое истражување од овој тип е голем предизвик не само да се регистрираат различните називи и нивната етимологија, туку и да се издиференцираат конкретните цвеќиња на кои се однесуваат тие називи. Со овој наш прилог се потрудивме да дадеме мал влог во оваа комплексна јазична слика на светот исцртана преку убавото цвеќе *темјанушка*.

Цитирана литература

АХТАРОВЪ, Борис. *Материали за български ботаниченъ речникъ събрани отъ Б. Давидовъ и А. Явашевъ подредени отъ М. Шосевъ и П. Балабанова допълнени и редактирани отъ Б. Ахтаровъ*,. София: БАН, 1939. достапно на: https://archive.org/details/dadaleme_abv_201603/page/n21/mode/2up.

АПОСТОЛОВ Д. „Принос за българската терминология на флората в Македония“, *Периодическо списание*, кн. LXI, 5, София, 1900.

¹⁴ Урошевиќ В., достапно на: <https://umno.mk/objavena-viola-arsenica-od-vlada-uroshevic/>

- ВИДОЕСКИ, Божидар. *Прашалник за собирање материјал за македонскиот дијалектен атлас*. Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“, 2000.
- ВРАЖИНОВСКИ, Т. *Македонска народна митологија*, Скопје: Матица македонска, 2002.
- ВРАЖИНОВСКИ, Т. *Македонска народна библија: балкански мотиви во народната традиција*, Скопје: Матица македонска, 2006.
- ГУШЕВСКА, Л. „Значењето на македонските лекарственици од XIX век за историјата на македонскиот јазик“, *Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, XXXII, Научна конференција на XXXVIII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 2006, 311–317.
- ДЕРВЕНЦИ, Васо. *Наши лековити растенија и нивната употреба*“, Скопје: Просветно дело, 1977.
- ДРАГИН, Наташа. „Страни називи биљака у списима старословенског канона“, *Zbornik matice srpske za filologiju i lingvistiku*, LVII/2, Нови Сад: Матица српска, 2014.
- ЛОЗАНОВСКИ, Ристо. *Македонска терминологија, Терминологија од областа на нивските, градинарските и фуражните растенија*, бр. 101, Скопје: МАНУ, 1998.
- СИМОНОВИЋ, Драгутин. *Ботанички речник*. Београд: Научно дело, 1959.
- СТАНКОВСКА, Љубица. *Речник на личните имиња кај Македонците*, Скопје: Автор. 1992.
- ЧАЈКАНОВИЋ, Веселин. *Речник српских народних веровања о биљкама*. Београд: Антологија српске књижевности, 1985.

Речници

- БЕР: *Български етимологичен речник*, т. 1 (А-З), 1971; т. 2. (И-КРЕПЯ), 1979; т. 3 (КРЕС¹-МИНГО¹), 1986; т. 4 (МИНГО-ПАДАМ), 1995; т. 5 (ПАДЕЖ-ПУСКА), 1996; т. 6 (ПУСКАМ-СЛОВАР²), 2002; т. 7 (СЛОВО-ТЕРЯСВАМ), 2010, София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.
- БИБЛЕЙСКИ РЕЧНИК. ред. Л. Никифорова, богословска редакција К. Златев
София: Нов човек, 1995 г.
- ЕССЯ: *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*. Под редакцией О.Н. Трубачева. Москва, 1983.
- ТРМЈ: *Толковен речник на македонскиот јазик*, т. I (А–Ж), 2003; т. II (З–К), 2005; т. III (Л–О), 2006; т. IV (П), 2008; т. V (Р–С), 2011; т. VI (Т–Ш), 2014, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- ESJS: *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, sv. 14, Hlavní redaktorka: Ilona Janyšková, Praha: Academia, 2008.
- SKOK P. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1 (А-Ј), 1972; 2 (К-Пони'), 1972; 3 (Понии'-З), 1973. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

SNOJ M. *Slovenski etimološki slovar, druga izdaja*, Ljubljana: Modrijan, 2009.

Скратеници
алб. – албански
англ. – англиски
буг. – бугарски
грч. – грчки
ие. – индоевропски
лат. – латински
псл. – прасловенски
ром. – романски
ствгерм. – старовисокогермански
фр. – француски

Veselinka T. Labroska
Katica A. Trajkova

TERMS FOR TEMJANUŠKA IN MACEDONIAN STANDARD AND DIALECT LANGUAGE

The paper analyzes the names for violet that appear in the Macedonian standard language and in the dialects. After a brief introduction to the meaning of the plants and their special place in the culture and tradition of various people, a description of the appearance of the violet plant is given according to botanical dictionaries and Macedonian explanatory dictionaries. Then, all the names for this plant that are found throughout the Macedonian dialect territory are presented. The distribution of the various names according to the inhabited places in which they are found is given, both narratively and with a dialect map. Finally, the etymology of the names of violet is given.

Keywords: Macedonian language, names for violet, semantics, dialects, etymology.